

υδρο-: Παράδειγμα διδασκαλίας λόγιου μορφήματος σε μαθητές μικρότερων τάξεων

Εισαγωγικά

Το σενάριο μπορεί να απευθυνθεί σε μαθητές των τριών τελευταίων τάξεων του δημοτικού σχολείου, αλλά και σε μαθητές γυμνασίου. Προτείνει μία στρατηγική προσέγγισης λόγιων συστατικών του λεξιλογίου που αποβλέπει:

- α) στην απόκτηση μορφοσημασιολογικής επίγνωσης σχετικά με τα λόγια συστατικά του λεξιλογίου της νέας ελληνικής
- β) στη συστηματικότερη διδασκαλία της ορθογραφίας των λόγιων στοιχείων της ελληνικής μέσα από την απόκτηση μορφοσημασιολογικής επίγνωσης.

1^ο Βήμα: αναζήτηση των κατάλληλων λημμάτων

Εμφανίζουμε στους μαθητές περιορισμένο σε έκταση κατάλογο λέξεων της νέας ελληνικής που προέρχονται από τη ρίζα □δωρ - □δατος. Είναι καλύτερο να επιλέξουμε λέξεις με τις οποίες οι μαθητές έρχονται σε επαφή στο πλαίσιο της καθημερινότητάς τους ή τις ακούν από τα μέσα ενημέρωσης.

Ενδεικτικός κατάλογος:

ύδρευση	λειψυδρία
υδραγωγείο	υδρόγειος
υδραυλικός	ενυδρείο
υδατοκαλλιέργεια	αφυδάτωση

Με βάση τις σημασίες των παραπάνω λέξεων, που εφόσον δεν είναι γνωστές στους μαθητές μπορούν να τις αναζητήσουν στο ΛΚΝ, τους οδηγούμε να τις αναλύσουν και να αναγνωρίσουν τη σημασία και τη λειτουργία των συστατικών -υδρο- (-υδρ-) και -υδατο- (-υδατ-). Αναπόφευκτα, καταφεύγουμε στην ετυμολογική σύνδεση με τη ρίζα □δωρ - □δατος, χωρίς να επιμένουμε σε ιστορικού τύπου αναλύσεις. Στη συνέχεια, προσκαλούμε τους μαθητές να βρουν με τη βοήθεια του *Λεξικού της Κοινής Νεοελληνικής* και άλλες λέξεις από την ίδια ρίζα. Συζητούμε μαζί τους, πριν να καταλήξουμε στο ποιες ακολουθίες γραμμάτων πρέπει να πληκτρολογήσουμε, ώστε να πάρουμε όλα τα σχετικά λήμματα του λεξικού.

Γνωρίζουμε ότι οι αναζητήσεις μας στο λεξικό οδηγούν σε μεγαλύτερο δυνατό αριθμό ευρημάτων, όταν εισάγουμε στο πεδίο *Λήμμα* λιγότερους χαρακτήρες. Στην περίπτωσή μας οικονομικότερο είναι να κάνουμε δύο αναζητήσεις με τις ακολουθίες *υδρ* και *υδατ*. Το μειονέκτημα αυτών των αναζητήσεων είναι ότι στα αποτελέσματα προβάλλονται και αρκετά λήμματα που δεν έχουν σχέση με τη ρίζα που μας ενδιαφέρει, αλλά περιλαμβάνουν τυχαία μία από τις παραπάνω ακολουθίες χαρακτήρων.

Η δραστηριότητα που θα ανατεθεί στους μαθητές είναι να ξεχωρίσουν τα λήμματα που σχετίζονται με τη ρίζα □δωρ – □δατος, από τα άσχετα λήμματα και να φτιάξουν έναν κατάλογο με αυτά. Για τους μαθητές δεν είναι πάντοτε αυτονόητο ποιες λέξεις συνδέονται με τη συγκεκριμένη ρίζα και ποιες όχι, γιατί κάτι τέτοιο δεν προκύπτει πάντοτε άμεσα από τη σημερινή σημασία λέξεων όπως κλεψύδρα, αλλά διαφαίνεται μόνο μέσα από ετυμολογική ανάλυση. Γι' αυτό και χρειάζεται να συμβουλευόμαστε τα σχετικά άρθρα του λεξικού.

Το σύνολο των λέξεων που προκύπτουν μέσα από την έρευνα στο λημματολόγιο του ΛΚΝ και τη διαλογή των αποτελεσμάτων που δίνουν οι δύο γενικές αναζητήσεις καταγράφεται στον πίνακα που ακολουθεί.

ανυδρία	υδρογόνο	υδρόμετρο	υδροχλώριο
άνυδρος	υδροδότηση	υδρόμυλος	Υδροχόος
ενυδρείο	υδροδοτώ	υδρονομέας	υδρόχρωμα
ένυδρος	υδροδυναμική	υδροξειδίο	υδρόψυκτος
κλεψύδρα	υδροδυναμικός	υδροξύλιο	αφυδατώνω
λειψυδρία	υδροηλεκτρικός	υδροπερατός	αφυδάτωση
πολύυδρος	υδρόθειο	υδροπλάνο	ενυδατώνω
υδραγωγείο	υδροθεραπεία	υδροπονία	ενυδάτωση
υδραντλία	υδροκεφαλία	υδρόπτερο	υδατάνθρακας
υδράργυρος	υδροκεφαλισμός	υδρορροή	υδατικός
υδρατμός	υδροκέφαλος	υδροσκόπος	υδάτινος
υδραυλικός	υδροκινητήρας	υδροστατική	υδατο-
ύδρευση	υδροκίνητος	υδροστρόβιλος	υδατογραφία
υδρευτικός	υδροκυάνιο	υδρόσφαιρα	υδατοδιαλυτός

υδρεύω	υδροληψία	υδροσωλήνας	υδατόπτωση
υδρία	υδρολίσθηση	υδρόφιλος	υδατόσημο
υδρο-	υδρολογία	υδροφοβία	υδατοστεγής
υδροβιολογία	υδρόλυση	υδροφόρος	υδατοσφαίριση
υδρόβιος	υδρομασάζ	υδροχαρής	υδατοφράχτης
υδρόγειος	υδρόμελο	υδροχλωρικός	

Παραθέτουμε τα ερμηνεύματα του λεξικού για τα δύο μορφήματα

υδρο- [iðro] & **υδρό-** [iðró], όταν κατά τη σύνθεση ο τόνος ανεβαίνει στο α' συνθετικό & **υδρ-** [iðr], κυρίως σε παλαιότερη σύνθεση, όταν το β' συνθετικό άρχιζε από φωνήεν : το λόγιο ουσ. *ύδωρ* ως α' συνθετικό σε σύνθετες, συχνά επιστημονικές λέξεις (πρβ. *υδατο-, νερο-*). **I.** με τα σημασιολογικά στοιχεία της λέξης *νερό*: **1.** δηλώνει ότι αυτό που εκφράζει το β' συνθετικό: **α.** αναφέρεται στο νερό: *υδραγωγός, υδραντλία, υδρατμός, αγωγός, αντλία* κτλ. νερού. **β.** γίνεται, κινείται, παράγεται με τη βοήθεια νερού: *~θεραπεία, υδρόμυλος. ~ηλεκτρικός. γ.* έχει ως αντικείμενό του το νερό: *υδρόφιλος, υδρόφοβος. ~δότηση, ~φοβία. ~δοτώ. δ.* έχει ως κύριο συστατικό του το νερό: *υδρόχρωμα. ε.* σε εναλλαγή με το *υδατο-*: *~μετρία, ~λογία, υδατομετρία, υδατολογία. 2.* (επιστ.) δηλώνει ότι το νερό (ποταμός, λίμνη, θάλασσα) είναι το φυσικό περιβάλλον του ζώου ή του φυτού που εκφράζει το β' συνθετικό: *υδραράχνη, υδρόζωα, ~πτερίδες. υδρόβιος, ~χαρής. II.* (επιστ.) με τα σημασιολογικά στοιχεία της λέξης *υγρό*: (φυσ.) *~δυναμική, ~στατική.* (ιατρ.) δηλώνει τη συγκέντρωση ή κατακράτηση υγρού στο σημείο του σώματος που εκφράζει το β' συνθετικό: *~θώρακας, ~μηνιγγίτιδα, ~νέφρωση, ~πλευρίτιδα, ~σαλπινγίτιδα.* εναλλάσσεται με το *υδατο-*: *~κύστωμα*, που αποτελείται από υγρό. **III.** (χημ.) σε χημικές ενώσεις δηλώνει την ύπαρξη υδρογόνου ή την παρουσία του στη διαδικασία σχηματισμού μιας ένωσης: *~φθόριο, ~χλώριο. υδρόλυση.* [λόγ. < αρχ. $\square\delta\rho(o) - \theta.$ της λ. $\square\delta\omega\rho$ ως α' συνθ.: αρχ. $\square\delta\rho o - \acute{\rho}\acute{o}\tau\eta\varsigma$, ελνστ. $\square\delta\rho o - \phi o\beta\acute{\iota}\alpha$, μσν. *υδρό-βιος & διεθ. hydro-* < αρχ. $\square\delta\rho o -$: *υδρο-θεραπεία, υδρο-ηλεκτρικός, υδρο-βιολογία, υδρο-δυναμική, υδρό-φιλος* < γαλλ. *hydrothérapie, hydrobiologie, hydrodynamique, hydrophile*]

υδατο- [iðato] & **υδατό-** [iðató], όταν κατά τη σύνθεση ο τόνος ανεβαίνει στο α' συνθετικό & **υδατ-** [iðat], όταν το β' συνθετικό αρχίζει από φωνήεν : το λόγιο ουσ. *ύδωρ* σε σύνθετες λέξεις (πρβ. *νερο-, υδρο-*). **I.** με τα σημασιολογικά στοιχεία της λέξης *νερό*: *υδαταγωγός, υδαταποθήκη, υδατόστρωμα, ~κρουνός, ~στρόβιλος, υδατόφραγμα, υδατόπτωση, αγωγός, αποθήκη* κτλ. νερού. σε εναλλαγή με το *υδρο-*: *~λογία, υδρολογία.* || το νερό της λίμνης, ποταμού, θάλασσας ή ειδικής εγκατάστασης ως ιδανικό περιβάλλον γι' αυτό που εκφράζει το β' συνθετικό: *~καλλιέργεια, ~κομία, ~πεδίο. II.* (ιατρ.) με τα σημασιολογικά στοιχεία της λέξης *υγρό*, δηλώνει τη συγκέντρωση ή κατακράτηση υγρού στο τμήμα του σώματος που εκφράζει το β' συνθετικό: *υδατάρθρωση.* εναλλάσσεται με το *υδρο-*: *~μήτρα, υδρόμητρα.* [λόγ. < αρχ. $\square\delta a\tau(o) - < \theta.$ $\square\delta a\tau -$ του ουσ. $\square\delta\omega\rho - o -$ ως α' συνθ.: αρχ. $\square\delta a\tau o - \epsilon\iota\delta\acute{\eta}\varsigma$, $\square\delta a\tau o - \tau\rho\epsilon\phi\acute{\eta}\varsigma$ (για λεύκες κοντά σε νερό), ελνστ. $\square\delta a\tau o - \delta\acute{o}\chi o\varsigma$ 'που αποθηκεύει νερό' & διεθ. *hydat(o) -* < αρχ. $\square\delta a\tau o -$: *υδατο-γένεση* < *hydato- + genesis* & σε μτφρδ.: *υδατ-άνθρακες* < γαλλ. *hydrates de carbon*]

2^ο Βήμα: κυρίως διερεύνηση

Προτείνουμε τις ακόλουθες πιθανές δραστηριότητες.

-Να διαχωρίσουν τις λέξεις που έχουν αυστηρά επιστημονικό περιεχόμενο (συνεπώς δεν έχουν ευρεία χρήση) από τις υπόλοιπες.

-Να χωρίσουν τις λέξεις σε δύο ευρύτερες ομάδες με κριτήριο τη σημασία των συστατικών *-υδρο-* (*-υδρ-*) και *-υδατο-* (*-υδατ-*), δηλαδή το αν αναφέρονται στο νερό ή γενικότερα στις ιδιότητες του υγρού.

-Να εντοπίσουν τις λέξεις εκείνες, που, ενώ συναντούσαν μέχρι εκείνη τη στιγμή σε γραπτό ή προφορικό λόγο δεν είχαν για τους ίδιους σημασιακή διαφάνεια, δεν μπορούσαν δηλαδή να συμπεράνουν τη σημασία τους μέσα από την ανάλυση των συστατικών τους. Στη συνέχεια μπορούν να αποφανθούν για το αν μέσα από την ανάλυση που προηγήθηκε τους έγινε σαφέστερη η σημασία των λέξεων.